

1. Člověk, svět a dějiny

1.1 Dějiny a dějepis

1.2 Čas v dějinách

1.3 Prostor v dějinách

1.4 Několik poznámek k historikově práci

1.5 Jak (s)tvořit dějepisný text

1.1 Dějiny a dějepis

Jistě všichni cítíme, že **čas a jeho plynutí jsou důležitým rysem našeho světa**. Již pohled do rodinného fotografického alba nám naznačí, jak **se s časem všechno mění**: lidé, styl bydlení i oblékání, dopravní prostředky, příroda... V pozadí tušíme **vývoj celého způsobu života**. K poznání všech těchto proměn v širokém rámci celých národů a zemí nám slouží **dějepis**.

Dějepis je nejen vyučovací předmět, ale především badatelský obor zkoumající **dějiny** (vývoj lidské společnosti) a vytvářející odborný obraz významných dějinných událostí i jevů. Pro označení dějin a dějepisu se často používá slovo **historie**, pocházející z řečtiny (řecky *istoria* = *pátrání, poznání, výklad*).

Historikové čerpají materiál ke své práci z **historických pramenů**, což jsou ty dochované výtvary lidstva (či některé přírodní pozůstatky), které bezprostředně odrážejí dějiny (pocházejí z té etapy společenského vývoje, o níž vypovídají). Historické prameny lze dělit na:

1. Prameny písemné: jsou využívány nejčastěji, poskytují nejpodrobnější a nejrozsáhlejší informace. Patří sem kroniky (soudobé knižní zápisy významných událostí), listiny (písemnosti právní povahy), korespondence (dopisy), účetní knihy, dobová periodika (noviny, časopisy) atd.

2. Prameny nepsané: jejich soubor je neobyčejně pestrý. Zahrnuje téměř vše, co člověk vytvořil, aby jej během života obklopovalo – od architektury přes nábytek, oděvy, dopravní prostředky, nástroje, zbraně až ke šperkům či psacím potřebám. Náleží sem také mapy, obrazy, sochy, fotografie, dokumentární filmy, ba i záležitosti nehmotné: zvyky a jazyk. Nezapomeňme ani na antropogenní (člověkem utvářenou) krajinu.

Ozdobná iniciála ve starém rukopisu / Západočeský hrad Švihov / Telefonování před sto lety

Specializovanou institucí pro uchovávání a zkoumání písemných pramenů je **archiv** (přístupný – za vymezených podmínek – i badatelské veřejnosti).

O prameny různého druhu pečují **muzea**: v širokém rozsahu vystavují vybrané soubory zejména nepsaných pramenů. Jsou otevřena početným vrstvám zájemců.

Výtvarná díla minulosti (obrazy, sochy, grafiku...) lze shlédnout v **galeriích**.

Poznávání mnohých obtížně dostupných pramenů umožňují také četné **internetové stránky**.

Setkání s historií zažijeme rovněž prostřednictvím **expozic ve význačných památkových objektech**: hradech, zámcích, pevnostech, někdejších domech historických osobností apod.

Muzejně pojaté soubory vesnické architektury se označují jako **skanzeny**.

Celou řadu dalších historických pramenů ovšem potkáváme na mnoha jiných místech. Jedná se o četné **historicky cenné stavby** v obcích i mimo ně (zpravidla památkově chráněné a často označené informační tabulí) a v terénu leckdy zůstávají stále viditelné stopy po **dolování** či zaniklých **komunikacích**. Cenné informace o vztazích mezi přírodou a lidskými dějinami v konkrétní krajině poskytují **naučné stezky**.

Skansen v Přerově nad Labem

1.2 Čas v dějinách

Souvislé pořadí let od určitého pevného časového bodu se nazývá **letopočet**. Dnes ve světě (samozřejmě včetně České republiky) je nejrozšířenější letopočet **křesťanského náboženství**: začíná od doby předpokládaného narození Ježíše Nazaretského (nazývaného též Ježíš Kristus), zakladatele křesťanství. Roky směrem k dnešku se označují jako roky *našeho letopočtu* (n. l.) nebo *po Kristu* (po Kr.), roky vzdálenější se počítají v opačném směru a jsou *před naším letopočtem* (př. n. l.) nebo *před Kristem* (př. Kr.). Toto označování používáme zpravidla jen tam, kde by mohlo dojít k záměně (tedy u let v blízkosti *přelomu letopočtu*).

Křesťanský letopočet:									
				0					
Rok 4	-3-	-2-	-1-	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-	-6-
před naším letopočtem				našeho letopočtu					
2.století	začátek	1.století	konec	začátek	1.století	konec	začátek	2.století	konec
r.101	r.100		r.1	r.1		r.100	r.101		r.200
př. n. l.				n. l.					

Dějiny lidstva, národů a zemí zpřehledňujeme **periodizací** (členěním na jednotlivá historická období a jejich části). **Nejobecnějšími úseky** lidských dějin jsou (chronologicky seřazeno) **pravěk**, **starověk**, **středověk**, **novověk**, a další éru (od r. 1914) můžeme označit jako **nejnovější dějiny**.

1.3 Prostor v dějinách

O **zeměpisných reáliích** se v dějepisných souvislostech vyjadřujeme trojím způsobem:

1. Tam, kde nám jde o **nadčasové pojetí**, upřednostňujeme užívání **názvů** historicky vzniklých a dlouhodobě existujících **zemí** (např. *České země*), nikoli pomíjivějších států: *název* Česká republika *tedy použijeme jen v souvislosti s vývojem od r. 1993*.

2. U **přírodních útvarů** (řek, pohoří, nížin apod.) zpravidla používáme **vlastní jména** obvyklá **dnes**, bez ohledu na minulost: *budeme tedy vždy hovořit o Šumavě (ačkoli v nejstarších pramenech se nazývá Gabreta) a o Dunaji (ačkoli nejstarší prameny jej označují jako Istros)*.

3. U **umělých útvarů** (států, měst, institucí apod.) užíváme **vlastní jména z doby, o níž hovoříme**: *mezi státy bojující ve Druhé světové válce tedy nepatřily ani Anglie, ani Rusko, ale Velká Británie a Sovětský svaz ano*.

Často bude pro nás důležité rozlišovat **příslušníky** přirozeně utvářených lidských společenství (**národů**, etnik) od příslušníků celků vytvořených **úřední správou**. Např. pojem *Britové* označuje státní příslušnost ke státu Velké Británie (vzniklé teprve v 18. století), zatímco *Angličané*, *Skotové* nebo *Walesané (Velšané)* jsou příslušníci tamních národů s velmi dlouhou historií.

1.4 Několik poznámek k historikově práci

Historikové při své práci používají také řadu poznatků ze **specializovaných badatelských oborů**, z nichž některé se tradičně označují jako *pomocné vědy historické*:

1. Archeologie: věda zabývající se terénním vyhledáváním a následným zkoumáním především nepsaných pramenů; tradičně se věnuje nejstarším, ale nově i nedávným dějinám;

2. Chronologie: nauka o způsobech měření času;

3. Paleografie: nauka o starých písmech;

4. Diplomatika: nauka o listinách a jiných úředních písemnostech;

5. Kodikologie: nauka o neúředních, literárních rukopisech (zejména o ručně psaných knihách);

6. Metrologie: nauka o soustavách měř a vah;

7. Genealogie: nauka o rodových souvislostech jednotlivců (o rodokmenech);

8. Heraldika: nauka o erbech (o znacích rodových, státních, městských apod.);

9. Sfragistika: nauka o pečetích (vtlačených grafických potvrzeních o pravosti písemností);

10. Epigrafika: nauka o (veřejných) nápisech;

11. Numizmatika: nauka o platidlech;

12. (Historická) demografie: věda zkoumající počet, složení, případně též pohyb obyvatelstva;

13. (Historická) kartografie: věda o mapách;

14. (Historická) statistika: věda zabývající se různými, zejména společenskými hromadnými jevy z hlediska jejich kvantity (množství, četnosti apod.);

a některé další obory...

Střední státní znak Československé republiky

Výsledky své práce **historikové publikují** formou **odborných historických textů**. Ty mívají **trojí podobu**:

a) přednášky na vysokých školách, na odborných tematických jednáních (kongresech, sympoziích a seminářích) nebo pro veřejnost (dnes bývají často šířeny také ve videopodobě);

b) články v odborných časopisech (nebo případně na internetových stránkách);

c) knihy: bývají tříděny do mnoha druhů, od **monografií** (věnovaných vždy jednomu vymezenému tématu) přes nejrůznější **encyklopedie** (naučné slovníky) až po rozsáhlé **syntézy** (souhrnná díla se širokým tematickým záběrem).

Odborné články i knihy se (nejen v oboru historie) zahrnují pod pojem **odborná literatura**. Ta bývá – z hlediska stylového – trojí: **vědecká** (určená pro zasvěcené odborníky), **praktická** (pro přípravu odborníků) a **popularizační** (pro širší veřejnost nestudovaných, laických zájemců).

Oblíbené a zpravidla i ceněné jsou **dokumentární filmy** o tématech z historie (zejména nedávné): vznikají ve spolupráci filmařů, historiků, novinářů aj. a často vytvářejí vícedílné cykly.

Pokud zpracováváme nějaké historické období, pak ho musíme časově vymežit a zpravidla ještě vnitřně rozčlenit na dílčí úseky. Taková **periodizace** (již jsme se o ní zmínili) je důležitá také proto, že naznačuje tematické a názorové zaměření naší práce.

1.5 Jak (s)tvořit dějepisný text

Dobrá škola se nespokojí jen s požadavkem, aby student dokázal reprodukovat (v relativní úplnosti) vyslechnuté či přečtené informace. Součástí skutečného vzdělání je také **dovednost napsat kratší odborný text**. Jeho tvorba umožní autorovi vyzkoušet si techniky badatelské a publikační práce, ujasnit si, co se za odbornými fakty obvykle skrývá, a připravit se na psaní rozsáhlejších odborných děl na vysoké škole.

Školní dějepis nás zpravidla vyzývá k tvorbě **referátů, prezentací a seminárních prací**. Podívejme se na poslední z těchto žánrů, protože ten je nejkompexnější a nejnáročnější:

1. Nejprve si ujasníme **téma**, které samozřejmě vyjádříme v názvu. Téma by mělo mít trojdílnou podobu: co, kde, kdy (*Spojenecké letecké útoky na cíle v jižních Čechách za Druhé světové války*).

2. Téma by mělo být spojené s naším dosavadním **zájmem** (aspoň lehkým) a s možností **osobně poznat** daný region (nemá mnoho smyslu psát o vikingských plavbách, když sami jsme byli nejdál v Chorvatsku; výjimku učiníme jen tehdy, pokud se vikingské problematice věnujeme dlouhodobě a máme o ní hodně načteno ještě před začátkem své práce).

3. **Téma** by nemělo být příliš široké; pokud ho můžeme vypracovat na základě jedné či dvou encyklopedických nebo učebnicových publikací, pak jsme zvolili špatně a je třeba ho **zúžit** (nikdy ne *Vzestup evropského měšťanstva v raném novověku*, ale *Svatba Filipíny Welserové a Ferdinanda Tyrolského na zámku v Březnici r. 1557*). Zručný badatel dokáže i u jediné události či osobnosti nalézt souvislosti, v nichž se bude zračit celá problematika i daná epocha.

4. **Úvod**: bude obsahovat **(a) hlavní otázku**, kterou budeme řešit (třeba: *Kde všude a jakým způsobem obohatil moravskou krajinu svými stavbami slovenský architekt Dušan Jurkovič?*) – doplníme ji zdůvodněním, proč jsme si toto téma vybrali a proč je považujeme za důležité; **(b) kdo** všechno se tohoto tématu dotkl **předtím**, než my sami jsme začali psát svou epochálně přínosnou práci; **(c) jakým způsobem jsme postupovali**; definitivní podobu dáme Úvodu jistě až nakonec.

5. Průběžně vytvářený (ale zařazením poslední) bude **Seznam použité literatury a pramenů**. Tam uvedeme (v abecedním pořadí) všechny písemné zdroje informací, které v seminární práci uplatňujeme. Jedné každé položce takového seznamu říkáme **bibliografická citace** a tvoříme ji podle státní normy ČSN ISO 690 (pozor na detaily včetně interpunkce apod.), např.:

BENDOVIÁ, Helena. Záhadné publikum: dějiny kinematografie a zkoumání fenoménu diváctví. *Dějiny a současnost*. 2005, č. 12, s. 30 – 32. ISSN 04 18-5129.

JINDRA, Jiří. Einstein – dílo a člověk. *Vesmír* [online]. 2018, 9 [cit. 26.7.2020]. Dostupné z: <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2018/cislo-9/einstein-dilo-clovek.html>

LUŇÁK, Petr a PEČENKA, Marek et al. *Encyklopedie moderní historie*. 1. vydání. Praha: Libri, 1995. ISBN 80-85983-01-X.

6. Konečně začínáme **doopravdy psát**: nejdřív sestavíme **první verzi Obsahu**, čímž zároveň stanovíme **kompozici práce a periodizaci tématu** (použijeme hierarchizované číslování kapitol).

7. Kapitoly Obsahu pak postupně naplňujeme **naším vlastním textem**. Měli bychom pracovat **téměř denně** vždy aspoň chvíli; pokud si necháme vnutit delší pauzy, ztratíme vědomí souvislostí a kvalita naší práce tím utrpí. Naopak když cítíme, že naše činnost se začíná podobat detektivnímu pátrání, když si klademe dílčí otázky, psaní nás baví a přináší pocit uspokojení, pak víme, že pracujeme dobře. Kvalitní seminární práci budeme psát – po chvilkách – zhruba 2 – 3 měsíce.

8. Většina z nás patrně začne hledáním na Wikipedii. Tak můžeme získat první přehled o tématu, ale pamatujme: **Wikipedie není plnohodnotný zdroj** – v Seznamu literatury ji neuvádíme a použitá fakta z ní ověříme ze zdrojů jiných (k nim Wikipedie ukazuje cestu pomocí citačních poznámek).

9. Podobné **citační poznámky** (nebo i **vysvětlivky**) budeme vytvářet v naší práci všude tam, kde uvádíme nějakou speciální informaci nebo kde doslova citujeme (v uvozovkách) z pramene (kroniky, dopisu, statistiky apod.). Poznámkami nedokládáme informace na úrovni maturity. Odkaz na poznámku má v textu podobu čísla v horním indexu, text poznámky může být na téže straně dole pod čarou nebo až za příslušnou kapitolou (formu poznámek můžeme z Wikipedie – nebo z literatury – převzít). Nepřiznané citace se označují jako plagiát a jejich výskyt je diskvalifikující.

10. V **Závěru** shrneme hlavní přínos naší práce a naznačíme možný směr dalšího bádání. K moderní dějepisné publikaci patří **obrazová příloha** (s popisky), **tabulky, časové přehledy, grafy, diagramy** atd.

11. Základní podmínkou je, aby text byl **gramaticky a pravopisně bezchybný, stylisticky kvalitní a formálně i esteticky uměřený** (jeden typ písma, zarovnání do bloku apod.).

Ozdobná iniciála ve starém rukopisu

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1d/Illuminated.bible.closeup.arp.jpg>

Západočeský hrad Švihov

https://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Popel%C4%8Dina_cesti%C4%8Dka.jpg

Telefonování před 100 lety

Pinterest

Skanzen v Přerově nad Labem

<https://pixabay.com/cs/photos/p%C5%99erov-skanzen-holubn%C3%ADk-chalupa-2845071/>

Střední státní znak Československé republiky

https://cs.wikipedia.org/wiki/St%C5%99edn%C3%AD_znak_republiky_%C4%8Ceskoslovensk%C3%A9#/media/File:Middle_coat_of_arms_of_Czechoslovakia.svg